

Ingenieuze compositorische merklap in de Paaskerk

‘Nach dir, Herr, verlanget mich’ BWV 150

Ook dit kalenderjaar kan Bachminnend Baarn weer rekenen op zeven optredens van de Bach Cantorij, 2 vespers op de zaterdag en 5 cantatediensten op de zondagavond. Aanstaande zondag 31 januari is de aftrap. De Bach Cantorij Baarn voert dan in de Paaskerk aan de Oude Utrechtseweg cantate 150 uit. De bijbehorende interkerkelijke dienst, waarin ds. Marjan Los voorgaat, begint om 19.30 uur. Solist is sopraan Paulien van der Werff, kleine solopartijen worden gezongen door leden van het koor. Organist is Henk van Zonneveld. Algehele muzikale leiding is in handen van Boudewijn Jansen, een van de twee dirigenten die zich in 2016 aan de cantorij verbonden hebben.

Een duik in het verleden:tussenstation Mühlhausen

Van cantate BWV 150 ‘Nach dir, Herr, verlanget mich’, wordt verondersteld dat het Bachs allereerste kerkcantate moet zijn, net als BWV 4 waarschijnlijk nog in Arnstadt geschreven in de periode toen hij daar als organist werkte.

Maar de authenticiteit van cantate 150, waarvan onbekend is voor welke gelegenheid die geschreven is, werd lang in twijfel getrokken. Ook de tekstschrijver(s) van de vrije verzen zijn onbekend. Dankzij secundaire bronnen, een kopie die in 1753 (dus na Bachs dood) werd opgetekend, is de cantate uit de vergetelheid gered. Een exacte datering is er dus niet, gok op 1707 of misschien iets eerder.

Met andere Bachvorsers suggereert John Eliot Gardiner in zijn lijvige studie *) dat Bach uit was op een benoeming aan de Blasiuskirche in Mühlhausen. Het kon vast geen kwaad om in de eerste cantate de burgemeester van die stad te vleien met een acrostichon waarin de naam DOKTOR (deel 3) CONRAD (deel 5) MECKBACH (deel 7) te lezen is.

Bach werd er in juni 1707 organist, trouwt in oktober met zijn nichtje Maria Barbara, componeert in februari 1708 BWV 71, *Gott ist mein König* (18 september te horen bij de Bach Cantorij !) en vertrekt in juli dat jaar naar zijn volgende standplaats Weimar. Kortom, het werd een korte tussenstop.

Merklap als compositie

BWV 150 is dus een vroeg werk [grotendeels gebaseerd op teksten uit psalm 25], en lijkt in het geheel niet op de cantates die we kennen uit Bachs ‘rijke’ tijd in Leipzig. De cantate heeft een sobere bezetting, violen 1 en 2, een belangrijke rol voor fagot en basso continuo. Geen altviolen, geen hobo. Ook in de compositorische structuur lijkt deze cantate niet op het latere werk. De Italiaanse opera heeft haar territorium nog niet over de Alpen uitgebreid, althans de oren van de jonge Bach nog niet bereikt. Dus, geen da capo aria’s en geen recitatieven. Ook geen voluptueus opgezet openingskoor en geen slotkoraal. Sterker nog: in het geheel geen koraalmelodie of kerkhymne die de cantate doordeseemt. Maar wat dan wel?

Bach experimenteert met allerlei muzikale motiefjes die soms maar enkele maten duren. Er zijn veel tempo wisselingen binnen de koordelen, soms zingt het koor homofoon en dan weer in aparte partijtjes. Het koor zingt sowieso heel veel: van deze 7-delige cantate zijn er 4 koordelen. Slechts twee korte aria’s, één voor sopraan en een terzet voor alt, tenor, bas (in veel uitvoeringen ook nog vaak door koor gezongen).

Lamento als leidraad

Na een melancholische orkestrale sinfonia (1), waarin prominent het lamento-thema, uitdrukking van pijn en lijden wordt geëtaleerd, opent het koor met een minstens zo schrijnend muzikaal gebaar. Lamento, wat is dat eigenlijk in de muziek? We kennen de begrippen lamentatie en lamenteren, klaagzang en jeremiëren, so to speak. In de muziek betekent het lamento thema met kleine stapjes (chromatisch) naar beneden lopen van de melodie. Het roept een onweerstaanbaar droef gevoel op.

Je kunt de weg ook andersom bewandelen, kleine stapjes omhoog, en dat levert dan weer een geheel tegengesteld affect op, namelijk dat van de hoop en de verwachting.

Luister je nauwgezet naar cantate 150, dan hoor je ongetwijfeld hoe Bach heel gestructureerd, soms overduidelijk, dan weer subtiel speelt met deze twee vormen van het lamento, zowel in de instrumentale als in de vocale partijen.

Zeven delen heeft de cantate met in het hart (deel 4) de belangrijkste boodschap: het koorstuk 'Leite mich in deiner Wahrheit und lehre mich; denn du bist der Gott der mir hilft...' en dus verlang ik dagelijks naar u. Dat 'leite mich' heeft Bach heel letterlijk muzikaal vertaald met een meteen in het oor springende toonladder naar boven over drie en een halve octaaf door alle stemmen heen, van koorbas naar eerste viool. De hoop en de verwachting verbeeld.

Tot slot

De cantate eindigt met een intrigerend koordeel. Een parafraze uit de toelichting van Eduard van Hengel**):

in het laatste deel speelt het continuo een thema dat lijkt op het lamento-thema uit de eerste 2 delen: weer een melodielyn in kleine stapjes, nu naar boven. De tekst geeft dat aan: na het gekwelde verlangen naar de afwezige God uit het begin, is hier nu het goede nieuws dat in Godsvertrouwen het lijden voorbij is. Christus staat naast de gelovige en helpt hem dagelijks. Wel 22 keer herhalen de bassen een thema van 4 maten waarboven de andere instrumenten en stemmen allerlei melodische en harmonische figuren schaatsen. Zo'n repeterende basfiguur heet een chaconne.

In iets meer dan 15 minuten is dit muzikale wonder voorbij. U kunt daar natuurlijk bij zijn. Wees welkom a.s. zondagavond 19.30 uur in de Paaskerk.

bronnen:

* John Eliot Gardiner, BACH, *Muziek als een wenk van de hemel*, 2014 Bezige Bij

***) <http://eduardvh.home.xs4all.nl>

Verzoeken dit vignet bij het artikel te plaatsen en –indien mogelijk– een foto van Paulien van der Werff (sopraan) (zie tweede bijlage)